

Ur *Tekla* nr 7 (december 1979)

Victoria Höög

Bo Gustafsson, vetenskap & politik

Konferens 1967 med 3 utbrytare ur VpK, fr v. Bo G, Nils Holmberg och Frank Baude

Ekonomihistorikern Bo Gustafsson (1931-2000) var en av pionjärerna i den svenska maoismen, som hade sitt starkaste fäste i Clarté och delar av den framväxande Vietnamrörelsen. Det fanns också ett mindre antal maoister i Vpk:are (Bo G var en av dem). Maoisterna bröt 1967 med VpK och grundade det maoistiska Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninsterna (KFml), där Bo G blev organisationens förste ordförande. Han skulle dock hamna i opposition och lämnade 1977 den organisation som han varit med om att bilda (och som då hade bytt namn till SKP). Bo G gick därefter med i socialdemokraterna.

Följande artikel tittar lite närmare på Bo Gustafssons politiska utveckling och författarskap och hans akademiska karriär.

”Revolutionären har rätt t.o.m. när han tar miste, ty han har framtiden på sin sida.”

Bo Gustafsson

Inom naturvetenskaperna har det funnits en allt mer tilltagande åtskillnad mellan vetenskap och politik. Det som naturvetenskapsmannen säger om sitt undersökningsobjekt har inte med politisk uppfattning att göra.

Denna skarpa gräns mellan vetenskap och politik förefaller inte lika given om man drar in samhällsvetenskaperna i diskussionen. Det samhällsvetaren framkastar ses i större grad som politiskt samhällsbestämt än naturvetarens insikter i naturförhållandet.¹

Men även om man enbart beaktar förhållandet mellan vetenskap och politik inom det samhällsvetenskapliga området finns det inte några entydiga svar hur dessa sidor förhåller sig till varandra. Förändrades t.ex. Marx' politiska aktivitet av upptäckten av ekonomikritiken? Blev Richard Sandler mer revolutionär genom arbetet med översättningen av *Kapitalet*?

Dessa och liknande frågor har i ganska ringa grad utretts och diskuterats.² Hyllmetrarna

¹ Dock därmed inte sagt att man kan reducera problematiken på detta förenklade sätt, men får i föreliggande fall accepteras eftersom speciellt relationen politik, samhälle och naturvetenskap har en hög komplexitetsgrad som det inte finns utrymme för att närmare diskutera här.

² Ett av de få verk som på senare tid utkommit med denna problematik i skottgluggen är D. Fernbach: [Marx och politiken – Teori och praktik.](#), men där begränsas i gengäld perspektivet till en form av beskrivande berättelse om Marx i politiken. Detsamma gäller de klassiska biografierna över Marx som t.ex. [Franz Mehrings](#). För-

omkring Marx' teoretiska arbeten stiger i stadig takt, medan hans politiska insats röner betydligt mindre uppmärksamhet. Just kopplingen för den tidigare generationens revolutionärer mellan teoretiskt arbete och politisk praxis var något av ett oomtivistligt primat.³ Detta primat lever kvar som essentiellt för många inom den nutida vänsterrörelsen, samtidigt som det förekommer tendenser till att splittra upp verksamheten vid universiteten (vetenskapen) och det politiska livet (ideologin). Man talar inte samma språk i olika sammanhang utan det går en ganska klar skiljelinje mellan det man företar sig inom politiken och inom vetenskapen.

På närmare håll har denna dubbla process mellan vetenskap och politik inte i någon större grad bearbetats. Analysen av den svenska vänsterns utveckling har tenderat åt att se utvecklingen inom vänstern som ett huvudsakligt organisatoriskt uttryck och en självkonstituerande process. Mindre energi och trycksidor har lagts ned på analysen av den teoretiska utvecklingen som ett samhällsligt fenomen.⁴ Fortfarande saknas perspektiv på t.ex. den marxistiska teorins influenser på den svenska arbetarrörelsen under det senaste seklet.

De ovan två skisserade problemställningarna – relationen mellan politik och vetenskap och deras inbördes utveckling – kommer vi att i denna artikel behandla utifrån en speciell infallsvinkel. Temat blir att se problemställningarna i ljuset av Bo Gustafssons författarskap inom politiken och inom vetenskapen.

Marxist-leninisten Bo Gustavsson

Bo Gustafsson är en av de få öppet deklarerade marxister som innehar en professur i Sverige. Sedan 1977 sitter han på professorsstolen i ekonomisk historia vid Uppsala universitet.

Sedan början av 1960-talet har han varit en av den svenska vänsterrörelsens förgrundsgestalter och ofta omnämnd som en ledande teoretiker. Hans arbete "Från kolonialism till socialism" från 1964*, fungerade som en väckarklocka för många intellektuella om hur förhållandet mellan i-länder och u-länder såg ut.⁵

Den väckte debatt på kultursidorna. Den kallades ovederhäftig, "den blandade ihop talangfull vetenskaplig redovisning med en djupt ovetenskaplig marxistisk doktrinär inställning",⁶ medan Artur Lundkvist i Stockholmstidningen kallade den "en verkligt besvärande trycksak, en törnetagg i det goda svenska samvetet".⁷

Idag kan boken på sina ställen synas naiv och som helhet ganska okontroversiell. Men då var upptäckten ny och besvärande att för varje dollar USA investerade utomlands togs det hem två. Boken var både radikal och kontroversiell till det då existerande debattklimatet och innehöll en betydande sprängkraft.

Framställningen andas optimism. De forna kolonialländerna kommer att välja socialismens väg. Inspiratörerna och vägvisarna fanns i Kuba och Kina.

Historiens list, som Bo Gustafsson i sin installationsföreläsning som professor, nästan femton år senare kallar det, har överspelat den tidigare tron. Ingen socialism håller på att skapas i de forna kolonialländerna utan en ny livskraftig kapitalism. Ja även den odelade tron på det

hållandet mellan Marx som vetenskapsman och politiker problematiseras inte i någon nämnvärd grad.

³ Åtskillnaden mellan intellektuellt och partimässigt arbete belyses t.ex. av Perry Anderssons bok "Considerations on the Western Marxism" [sv. övers. *Om den västerländska marxismen* (1984)]

⁴ Under det senaste året har det utkommit en antologi med samlingsnamnet [Utanför systemet](#), där vänsterns utveckling delvis ses som ett resultat av den samhällsliga utvecklingen men framför allt som resultatet av den egna rörelsens korrigeringslogik.

* På marxistarkivet: [Från kolonialism till socialism. En essä om ekonomisk utveckling](#)

⁵ Se ex.vis Göran Palms uttalande i *Clarté* nr 2 1968, s. 12.

⁶ L. Mutén i *Uppsala Nya Tidning* 29/12-64.

⁷ *Stockholmstidningen* 29/5-65.

tidigare föregångslandet och mönstret för socialistisk utveckling – Kina – håller på att vika.⁸

Liksom vänstern i stort, genomlöper Bo Gustafsson en förändringsprocess, där de olika skedena har vitt skilda karakteristika. Från de defensiva aktionerna på 1950-talet i det kalla krigets tecken över den himlastormande perioden kring 1968 fram till de åter försiktiga tongångarna och ackorden under slutet av 1970-talet. Följer man Bo Gustafssons politiska bana följer man även i mångt och mycket den icke-parlamentsrepresenterade vänsterns öde i Sverige under två och ett halvt decennium.

Under åren 1956 till 1976 medverkar Bo Gustafsson i framför allt tidskrifterna *Clarté* och *Marxistiskt Forum*. Han är också redaktör för en serie utgåvor av marxistiska klassiker på Gidlunds förlag till vilka han författar förord och efterskrifter. Det politiska skriftställandet innehåller allt från recensioner av böcker, skrivandet av pamfletter och ekonomiska analyser av skilda länder och tidsperioder, till ett allmänt deltagande i den vänsterdebatt som fördes.

Vid Clarté-kongressen 1968 var huvudparollerna som skulle ledsaga verksamheten:

”HÅLL DEN MARXIST-LENINISTISKA FANAN HÖGT!”

”LITA PÅ MASSORNA!”

”DJÄRVT FRAMÅT!”

I viss mening har dessa paroller även genomsyrat Bo Gustafssons politiska skrifter. Även i de mer faktadominerade framställningarna från denna tid ”Arbete och kapital”⁹ finns de svepande formuleringarna om arbetarklassen, det revolutionära partiet, revisionismen, o.s.v. med. Det framskymtar inte några tvivel om ställningstagandet. Huvudmotsättningen går mellan arbete och kapital, och den som döljer det går kapitalets ärende. Antingen är man en del av lösningen eller en del av problemet. Det existerar ingen mellanväg.

Bo Gustafsson deltog i Sveriges Kommunistiska Partis verksamhet (nuvarande VPK) och stridigheter. Han var även en av de drivande krafterna bakom den fraktion som midsommaren 1967 bildade Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninisterna (nuvarande SKP), mot vilka han idag förhåller sig kritisk¹⁰ och är inte längre medlem i organisationen.

Samtidigt med det politiska engagemanget gör han en vetenskaplig karriär. Han blir filosofie licentiat 1962, filosofie doktor 1970 och utnämns till professor i ekonomisk historia 1977.

Skall man framställa sammanhangen mellan den politiska och vetenskapliga offentligheten utifrån Bo Gustafssons egen värdering av denna relation uppkommer det svårigheter på grund av att den aspekten negligerats.¹¹ Inte ens när Lars Furhoff i *Dagens Nyheter* 5/2 1975 redovisar sin övertygelse om att Bo Gustafsson blivit förbigången vid tillsättandet av ett lektorat därför att han är kommunist, ger sig den berörde in i det meningsutbyte som följer.¹²

I de politiska arbetena är en marxistisk utgångspunkt det enda möjliga för Bo Gustafsson. I akademiska sammanhang diskuteras marxismen snarast som en möjlig teori bland andra. I ett individperspektiv förklaras förskjutningen i infallsvinkeln och motsägelsefullheten i inställningen till marxismen utifrån Bo Gustafsson som person, men det känns knappast tillfredsställande, utan perspektivskiftet bör snarare ses som ett resultat av den akademiska tradition som existerar vid de svenska universiteten. Denna tradition gjorde sig ju bland annat gällande vid debatten kring ”Från kolonialism till socialism” som trots det noggranna bearbetandet av

⁸ Installationsföreläsningen publicerades i *Ekonomisk Debatt* nr 5 1978 under rubriken ”Imperialismen, Tredje världen och historiens list”.

⁹ Publicerad bl.a. i *Clarté*.

¹⁰ Se *Aftonbladet* 4/9 1977 och intervjun som gjordes av *Kontrast* som sedermera publicerades i *Zenit* 5/1978. [Som helhet är SKP ett parti som går på tomgång]

¹¹ Det är först under senare år som denna aspekt behandlas utförligare som i ”Inside or Outside the Ivorytower? Some reflections on social science and political commitment”, ur *Uppsala University 500 years*.

¹² Se även *DN* 12/2 1975.

källorna och hänvisningarna till auktoritativa uppgiftslämnare kunde stämplas som präglad av Bo Gustafssons marxistiska ställningstagande och därmed ovetenskaplig.

I de vetenskapliga arbetena är Bo Gustafsson en mycket försiktig marxist-leninist, jämfört med den auktoritativa ton han slår an i de politiska texterna.

Ytterligheterna i denna fråga kan sträckas från Bo Gustafssons konstaterande att det är riktigt att ”marxismens alla sanningar (kan) sammanfattas i en enda mening: 'Det är rätt att göra uppror’”¹³, till hans karakteriseringar av marxismen i de vetenskapliga sammanhangen. Han benämner den en produktionsteori¹⁴, en tillväxtteori¹⁵, en utvecklingsteori¹⁶ samt ingen teori alls¹⁷.

Med denna artikel vill vi belysa den akademiska världens villkor i Sverige utifrån en speciell aspekt. Förhållandet har speglats genom Bo Gustafsson såsom varande en av ”förgrundsgestalterna inom svensk marxism”. Detta har gjorts genom att se på vilka frågeställningar som tas upp till behandling och hur marxismen presenteras i vetenskapliga (akademiska) och politiska (icke-akademiska) sammanhang.

Vi vill också göra en förtydning för att undvika missförstånd. Det är nödvändigt att skilja teori och ideologi åt. Däremot föreligger inte detta behov på ett sätt som innebär en utslätning av kontroversiella frågeställningar och framkomsten av en teoretisk pluralism där olika perspektiv och allmänna teorier mals ner i samma kvarn. All vetenskapshistoria lär att vetenskapen utvecklas genom att olika världsbilder, teorier konfronteras med varandra. (S-E Liedman)

På defensiven 1956-1967

All form av periodisering är svårhanterlig. Det existerar inte några klara gränsbrytningar i verkligheten. Att bestämma när det nya överflyglar det gamla tillhör avvägningsfrågorna. Att skapa någon slags stadieteori i förhållande till vänstern eller försöka beskriva dess utveckling i form av fasutveckling vållar problem. Här företas emellertid en uppdelning i kronologisk ordning för att underlätta framställningen. De tre perioder som det talas om får inte uppfattas kategoriskt utan är enbart en schablon,¹⁸ men dock med visst materiellt innehåll.

Under femtiotalet fungerade tidskriften *Clarté* som samlingspunkt för vänsterintellektuella. *Clarté* var på den tiden en socialistisk kulturtidskrift med betoning på det sistnämnda. I stadgarna stod det bl.a. att målsättningen var att ”kritiskt undersöka vår tids sociala idéer, samhällsinstitutioner och kulturella grundvalar och bana väg för en socialistisk samhällsordning”.¹⁹

Tio år senare karakteriserade dock *Clarté*-ledningen det dåtida förbundet som ”en diskussions-

¹³ [Inledning till Kapitalet av Karl Marx](#), och upprorscitater i citatet härstammar naturligtvis från Mao Tse-tung. Det kan även nämnas att Lin Piaos utnämning av Mao Tse-tungs tänkande till en ”andlig atombomb” ansågs som marxistiskt godtagbart.

¹⁴ *Scandia* häfte I 1977, s. 96.

¹⁵ Festskrift tillägnad K-G Hildebrand, s. 70.

¹⁶ *ibid.*, s. 74.

¹⁷ ”Den offentliga sektorns expansion” s. 17.

¹⁸ Den indelning som här företas i perioderna 1956-1967, 1967-1973 och 1973-1978 kan försvaras med följande. Startåret vållar egentligen inga problem eftersom det sammanfaller med början av Bo Gustafssons politiska författarskap. Att sedan den första periodens slutår anges till 1967 samman hänger med bildandet av KFML och Bo Gustafssons utträde ur SKP, med denna organisatoriska förändring har även förankring i nyuppkomna politiska förhållanden – den himlastormande perioden inleds. Så om startpunkten för nästa period lyser med en viss klarhet så blir slutet på perioden mer luddig. Det begynnande tvivlet om kulturrevolutionens förträfflighet och den kinesiska politikens oändlighet gnager långsamt och manifesterar sig organisatoriskt med B.G:s utträde ur KFML (SKP), men processen begynner tidigare. Denna omställningsprocess vändpunkt har lite godtyckligt satts till 1973, året för försöken att skapa ”vänsterenhet” inför riksdagsvalet.

¹⁹ *Clarté* nr 4/1965 s. 6.

klubb för missanpassade akademiker med en olycklig kärlek till arbetarklassen”.²⁰

Kring *Clarté* samlades emellertid femtiotalets radikaler. Principen att förbundet inte skulle ta ställning i stridsfrågor mellan socialistiska organisationer, d.v.s. SAP och SKP, medverkade till att skilda åsikter kunde rymmas inom organisationens ramar. Först 1967 övergavs denna princip i och med att kritiken av Sovjet och ställningstagandet för Kina som världsrevolutionens centrum blir till en brytningspunkt med SKP och till en omfattningspunkt med det nybildade KFML.

Innehållet i *Clarté* under femtiotalet bär tydliga tecken av det kalla krigets skugga och värjandet mot den starka antikommunismen. Artiklarna handlar – vid sidan av den omfattande litteraturbevakningen – om fred, pacifism och kampen mot atombomben. Socialismen syns inte så mycket i analysernas utformning utan främst i det moraliska ställningstagandet mot krig och växande militärutgifter. I en intervju från 1957 säger John Sommerville att ”mot-satserna mellan de socialistiska länderna kan bero på att marxismens etik är outvecklad”.²¹

Bo Gustafsson medverkar i *Clarté* från mitten av femtiotalet. Mellan 1955-57 sitter han med i dess redaktion och 1960 blir han ordförande i Svenska *Clarté*-förbundet.

I skriftlig form medverkar han som krönikör med en stående spalt och som recensent. Tonen i Bo Gustafssons arbeten är som i övriga *Clarté*, d.v.s. saklig och strikt. Det är långt till sextiotalets slut med dess marxist-leninistiska krevader och tvärsäkra ställningstaganden. Den socialistiska riktningen kommer istället till uttryck i valet av ämne, än i något närmare försök att tillämpa någon marxistisk metod och teori.

I sina krönikor skriver Bo Gustafsson om orsakerna till de socialistiska ländernas expansion, om Sovjet och den socialistiska rörelsens beroende av det internationella klimatet. Redan vid denna tid gör sig Bo Gustafssons intresse för Sovjet sig gällande. Det intresset löper sedan genom hela hans politiska engagemang.

Vid femtiotalets slut började rykten uppstå om oenighet mellan Sovjet och Kina. I en krönika från 1960 säger Bo Gustafsson: ”Det finns naturligtvis ingen grund för sådana spekulationer”. Detta resultat kommer han fram till genom att jämföra Sovjets respektive Kinas uttalanden om fred och finner att de överensstämmer till fullo. Socialistiska länder måste naturligtvis ha vapen mot imperialismen och möjlighet att stoppa eventuella krig från de kapitalistiska länderna.²²

Först med kulturrevolutionen i Kina och Sovjets närmande till USA kommer det entydiga fördömandet av Sovjet som revisionistiskt och socialimperialistiskt. Bo Gustafsson är en av de första som för fram de ståndpunkterna i Sverige.²³ Tidigare var det i den antikommunistiska hetsens anda och tron på utvecklingen mot det klasslösa kommunistiska samhället som en irreversibel process, näst intill otänkbart att oenighet skulle kunna uppstå mellan två socialistiska länder.

Samtidigt recenserar Bo Gustafsson böcker inom områden som historia, filosofi och ekonomi. Omdömen som ”de här fyra böckerna är närmast avsedda för historiker och genomgående av god vetenskaplig standard”²⁴ tillhör inte ovanligheterna. Samtidigt spar han inte på krutet när han anser något för dåligt. I en recension används storslagna omdömen som ”grötigt ordande om dialektik och logiskhet”, ”obehärskade rallarsvingar” o.s.v. för att beskriva kvalitén på den recenserade boken.²⁵ Kritiken tar dock sitt avstamp i inomvetenskapliga kriterier av

²⁰ *Clarté* nr 3/1967 s. 61.

²¹ *Clarté* nr 1/1957 s. 14.

²² *Clarté* nr 3/1960 s. 10.

²³ *Clarté* nr 5/1967.

²⁴ *Clarté* nr 2/1958 s. 39.

²⁵ *Clarté* nr 1/1960 s. 35. Den recenserade boken var Gunnar Gunnarsson: ”Vardagsljud och evighetsklocka”.

traditionellt snitt och vidgar sällan perspektivet till ett marxistiskt angreppssätt.

Bo Gustafsson tar i en artikel från 1959 även upp sin egen vetenskap – ekonomisk historia – till granskning.²⁶ Artikeln utgör delvis ett undantag, då den är en genomgång av den ekonomiska teorins förändring såväl inomteoretiskt som dess förhållande till samhällsutvecklingen under temat ”Från marxism till marginalism”.²⁷ Det är m.a.o. ett av de få tillfällen som han för in vetenskapen i ett direkt politiskt och samhälleligt perspektiv.²⁸

Vad uträttas då under motsvarande period på universitetet. Med studien ”Den norrländska sågverksindustrins arbetare 1890-1913” var Bo Gustafssons licentiatavhandling ett faktum. Den färdigställdes 1962, men publicerades efter smärre omarbetningar först 1965 som första utgåvan i en serie av skrifter under namnet ”Ekonomisk-historiska studier”, utgivna av Uppsala Ekonomisk-historiska Institutionen.

Bo Gustafsson blir den förste författaren i serien och arbetet är en statistisk-beskrivande undersökning av arbetarnas levnadsförhållanden under nämnda tidsperiod. Tonvikten ligger på det metodologiska tillvägagångssättet snarare än ett sökande efter övergripande förklaringar varför förhållandena gestaltade sig som de gjorde. Problemet kring undersökningen centrerades i anslutning härtill att operationalisera de utvalda variablerna så att högsta möjliga validitet och reabilitet säkras. Arbetet ingår i den tradition i vilken ett behärskande av data-behandling och källkritik premieras. Författaren själv kommenterar och beklagar den bristande helhetsbilden som undersökningen ger med att referera till källmaterialets karaktär och glappet mellan de faktiska förhållandena och källornas avspeglning av dessa.²⁹ Slutsatserna får också en undanskymd roll jämfört med den diskussion Bo Gustafsson för kring statistikens tillförlitlighet.

Kan då något samband skönjas mellan detta akademiska arbete och det klimat som dominerade det politiska livet på vänsterkanten. Debatten som fördes, då framförallt i *Clarté*, kring marxismen och förhållandet till borgerlig teori var till sin karaktär allmän och ringa, snarast var den en fokusering på den kritik som riktades mot marxismens allmänna principer. Å andra sidan försökte marxisterna utskilja de element i den borgerliga vetenskapen vilka inte var ideologiskt belastade i en utsträckning som gjorde dem oförenliga med en marxistisk utgångspunkt. Man förespråkade att den borgerliga teoribildningen rymde progressiva element, men vilka dessa var klargjordes inte närmare.³⁰

Avhandlingen ifråga bör ses i detta ljus. Ett statistiskt-beskrivande arbete var inte ideologiskt utan objektivt och ett klarläggande av faktiska förhållanden. Om man i detta arbete skall finna spår av Bo Gustafssons politiska engagemang och marxistiska utgångspunkter är det genom objektet för undersökningen – arbetarklassen inom sågverksindustrin.

Inledningsfasen i slutet av femtiotalet och början av sextiotalet karakteriseras alltså av en politisk rörelse på defensiven och ett akademiskt arbete som i stort accepterar traditionella vetenskapskriterier. Med hänsyn till den rådande dåvarande samhälleliga situationen kan knappast de defensiva positionerna förvåna.

Men under sextiotalet förändras tonen gradvis. Imperialismen, kriget i Vietnam, Algeriets befrielsekamp, u-länder och kolonialism börjar allt mer uppmärksammas. Skriften ”Från kolonialism till socialism” från 1964 utgör enbart ett exempel bland många på denna förändringsprocess. Det provinsiella Sverige börjar i en viss mån blicka utåt.

Det ser ut som en tanke att detta utgör upptakten till den striden mellan dessa omkring Bo Gustafssons avhandling ”Marxism och revisionism”.

²⁶ *Clarté* nr 3/1959 s. 26.

²⁷ Detta tema återkommer i en artikel i *Häftet för Kritiska Studier* nr 1-2 1968 i mer utarbetad form.

²⁸ Se även *Clarté* nr 4/1960 s. 25.

²⁹ B. Gustafsson: ”Den norrländska sågverksindustrins arbetare 1890-1913”, s. 191.

³⁰ Se ex.vis *Clarté* nr 4/1960 s. 25.

Litteraturbilagorna i *Clarté* börjar fyllas av författare från kolonialländerna som skriver om sina länders frigörelsekamp och USA-imperialismens världsherravälde.

Befrielsekampen i Vietnam betydde en ny fas i den revolutionära utvecklingen i världen och det är även denna fråga som kommer att dominera när det gäller förändringen av *Clarté*s programmatiska målsättningar. Från att ha haft en huvudsakligen defensiv karaktär blommar nu allt mer den stora övergripande kampen upp som kulminerade i Tet-offensiven, maj-revolten i Frankrike och i Sverige når sin mest vidunderliga form i den s.k. rebellrörelsen.³¹

De himlastormande åren 1967-1973

1966 blir i mångt och mycket födelseåret för den nya svenska vänstern. Befrielsekrigen i Asien återspeglas i Europa genom ett förnyat intresse för marxism och socialism. *Clarté* startar en teoretisk sektion för att förmedla den marxistiska debatt som börjat föras ute i Europa. Samtidigt begynner den kinesiska kulturrevolutionen att blomstra. Kina kommer att på ett avgörande sätt prägla den nyformade svenska vänstern i dess början. Socialismen som den förmedlas genom Mao Tse-tungs tankar gav en möjlighet till brytning med den östeuropeiska varianten av kommunismen. Kina blev den förverkligade utopin.

Studierna av Mao efterlämnade tydliga spår i form av flitigt användande av aforismer och citat, vilket artiklarna i *Clarté* inleds och avslutas med. Imperialismen var en papperstiger.

1966 är också det år Bo Gustafsson framträder med ett tydligare ställningstagande än tidigare. I artikeln ”Små klara himlabloss”³² skisserar han den vänsterstrategi som leder fram till KFML:s bildande 1967. Artikeln är en polemik mot Therborns m.fl. bok ”En ny vänster”. De skildrade en strategi för den nya vänstern som i stort går ut på att man bör arbeta inom socialdemokratien. Arbetarklassen, genom SAP, har haft makten de sista decennierna. Förklaringen till att socialismen dröjer beror på att den borgerliga hegemonin genom det kulturella och ideologiska inflytandet dominerar tänkandet.

Bo Gustafsson tar skarpt avstånd från detta resonemang. Det är felaktigt att lägga huvudvikten på ideologikritik, istället är det just erövrandet av makten som utgör kärnpunkten i en revolutionär strategi. Endast med ett parti av marxist-leninistisk typ är det möjligt att bryta kapitalets herravälde. Det dröjer mer än tio år innan den strategin omformuleras i förhållande till det som ovan benämns ideologikritik.

Från 1968 publicerar Bo Gustafsson allt färre artiklar i *Clarté*. Det nybildade KFML och dess skrifter, *Marxistiskt Forum* och *Gnistan*, blir det politiska arbetsfältet. Han tillhör en av centralgestalterna i såväl praktiska som teoretiska frågor inom förbundet, vilket förblir hans politiska forum fram till mitten av 1970-talet. Vid brytningen 1970 och uppkomsten av KFML(r) blir han även en av de huvudsakliga skottavlorna.

Vid sidan av publiceringsverksamheten i förbundspressen författar Bo Gustafsson förord till bl.a. nyutgåvor av marxistiska klassiker.³³ I dessa arbeten finns det en viss möjlighet att utkristallisera hans syn på marxistisk teori och dess användbarhet.

När nyöversättningen av *Kapitalets* första band utkommer 1969 svarar Bo Gustafsson för dels förord och dels fackgranskning. Förordet inleds med citatet av Mao ”Det är rätt att göra upp-
ror”³⁴ och dateringen av förordet sätts till nyårsafton 1968, vilket kan vara en tillfällighet men torde snarare antyda tron på den snart stundande morgondagen. Marx' aktualitet betonas och Kapitalets kategorier utgör fortfarande hörnstenar i dagens kapitalistiska samhälle. Klasstruk-

³¹ För en förklaring av den s.k. rebellrörelsens framkomst och utvecklingsförlopp se t.ex. T. Säfves skildring i ”Rebellerna i Sverige”.

³² *Clarté* nr 4/1966 s. 5 ff. [Ingår i artikelsamlingen [Nyvänsterdebatten](#)]

³³ För en förteckning av dessa utgåvor under vägledning av Bo Gustafsson se den avslutande litteraturoversikten. [ingår ej här]

³⁴ [Inledning till Kapitalet av Karl Marx](#) (*Kapitalets* första band).

turen är i princip densamma och klasskampen leder oundvikligen till kapitalismens fall. Men för sin befrielse måste arbetarklassen ha sitt eget revolutionära parti, vilket vägleds av den vetenskapliga socialismens teori.³⁵

Förutom den historiska placering som görs av Marx' arbete är förordet i hög grad präglad av den rådande situationen i Sverige på 1960-talet. Det som står på KFML:s dagordning framhävs. Marxismen sågs som oproblematiserad, ett färdigt system att användas i den svenska klasskampen. Om den svenske arbetaren så fick det marxist-leninistiska verktyget i sin hand var revolutionen möjlig. Den förmedlande länken var dock det kommunistiska partiet.

Samma tro på marxismens revolutionära och allomfattande potential kommer till uttryck i den av Bo Gustafsson författade efterskriften till J. Stalin: "Om den dialektiska och historiska materialismen".³⁶ I en passage i denna efterskrift – som ofta citeras såsom varande ett exempel på hur långt marxismen kan nå, men lika ofta används som exempel på att marxismen fullständigt degenererats – fastslås det att:

"Den dialektiska materialismen är vetenskapen om naturens, samhällets och tänkandets allmännaste rörelse- och utvecklingslagar"³⁷.

Exemplen kan mångfaldigas. Marxismen är oövervinnerlig och allomfattande. Betecknande är också den betoning av marxismens nödvändiga sammankoppling med praxis. Den är en uppmaning till revolutionär handling. Den s.k. elfte Feuerbach-tesen – det räcker inte med att förklara världen utan det gäller att förändra den – lyfts ständigt på nytt fram.³⁸

I det politiska skrivandet framhävs den dialektiska och historiska materialismen, den vetenskapliga socialismen som arbetarklassens vapen för att påvisa utsugning och klasskaraktären i det kapitalistiska samhället. Det praktiska ställningstagandet betyder dock mest. Bo Gustafsson går till och med så långt att han vid ett tillfälle hävdar att "(...) ut på arbetsplatserna. Dit skall den unga vänstern gå, där hör de revolutionära intellektuella hemma som vill vara med om att bygga upp den socialistiska revolutionen".³⁹

Dessa fragment ingår i det stora parolluppsvinget men samtidigt befinner sig Bo Gustafsson delvis utanför detta. Han fortsätter traditionen från 1950-talet att göra konkreta analyser kring aktuella frågor som om ex.vis Sovjets ekonomi, dollarns internationella läge och Vietnamkriget. Marxismen fungerar här som tolkningsram för den analys som görs och uttryck som monopolkapitalet eller revisionism tillåts aldrig dominera framställningen helt.

Revisionismen var även undersökningsobjektet för Bo Gustafssons hittills mest omfattande vetenskapliga arbete, doktorsavhandlingen. Den utkom i början av 1970 med titeln "Marxism och revisionism. Eduard Bernsteins kritik av marxismen och dess idéhistoriska förutsättningar".

Vid KFML:s utbrytning från SKP och den nya icke-parlamentsrepresenterade vänsterns tillblivande hade debatten i högsta grad rört sig kring revisionism. Genom sin doktorsavhandling ger Bo Gustafsson ett idéhistoriskt underlag för ett skärskådande av den samtida revisionismen. Men avhandlingen stannar på det hela inom den vetenskapliga världen. Ändå kan den ses som ett uttryck för att Bo Gustafsson försöker koppla ihop sitt vetenskapliga förhållningssätt med det politiska ställningstagandet.

Avhandlingen recenserades bl.a. i fyra större tidningar⁴⁰ och genomgående fick den ett positivt mottagande. Den omnämndes som givandes "ett utmärkt panorama över tidens idéer

³⁵ *ibid.*

³⁶ [Efter trettio år \(om Stalins "Om den dialektiska ..."\)](#).

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Se ex.vis förordet till "Marx & Engels i urval" s. 7.

³⁹ *Clarté* nr 5-6/1966 s.39.

⁴⁰ *Arbetarbladet, Expressen, Aftonbladet och Uppsala Nya Tidning.*

inom arbetarrörelsen, kunnig och lärdomsrik, en redovisning som inte äger en direkt svarighet i den existerande litteraturen.”⁴¹

I *Aftonbladet* recenserade den gamle clartéisten Kurt Aspelin den mot bakgrund av 1969 års 1:a majdemonstration där ”fackföreningsfanan släpades i gruset och en kedja av poliser med all kraft försökte bryta sönder banderollen att göra fackföreningarna till en kamporganisation.”⁴²

Avhandlingen berörde ett aktuellt tema eftersom händelserna i Göteborg och liknande sågs som en konsekvens av vad utvecklingen med en reformistisk arbetarrörelse vid makten lett till. Boken blev ett historiskt klarläggande till denna urartning.

I det socialdemokratiska lägret blev mottagandet av boken annorlunda. Gunnar Gunnarsson menade i sin recension⁴³ att avhandlingen var ett återfall från marxistisk metod och hävdade att den ekonomiska, politiska och sociala utvecklingen borde undersökts först, innan revisionismens innebörd bestäms. Om Bo Gustafsson använt en dialektisk-materialistisk metod hade slutresultatet blivit i överensstämmelse med den socialdemokratiska analysen.

Bo Gustafsson överser i stort med metodkritiken och svarar utifrån innehållet i sin avhandling. Socialdemokraterna med Gunnar Gunnarsson har inte förstått att den grundläggande motsättningen går mellan kapital och arbete. Det kommer så att vara tills motsättningen upphävs genom kapitalets avskaffande.⁴⁴

Debatten i *Tiden* blir det enda tillfället som Bo Gustafsson sammankopplar sin avhandling till dagsaktuella sammanhang och i den akademiska världen rönte avhandlingen gott mottagande. Fakultetsopponenten Nils Runeby skrev bl.a. i sin recension att avhandlingen utgjorde ”ett avgörande framsteg i utforskandet av den moderna socialismens framväxt”.⁴⁵

Avhandlingen visar hur revisionismen uppstod mer eller mindre självständigt samtidigt i flera länder och med vilken konsekvens den tog form. Engels arv lyftes genom Bernstein fram, isolerades och vidareutvecklades till dess yttersta konsekvenser. Revideringen av den marxistiska ekonomiska teorin krävde sin fullföljning inom filosofin – där Kant togs till heder – i synen på dialektiken, historieuppfattningen och sist men inte minst inom den politiska praktiken.

Revisionism tillhör Bo Gustafssons politiska favoritbegrepp under detta skede. Vid brytningen med SKP 1967 använde han begreppet i sammanhang som ”partiet (SKP) utmärks av en oerhörd förstärkning av revisionistiska flygeln särskilt inom en del ledande kadrer.”⁴⁶

En av de smärre kritikpunkterna som riktades mot avhandlingen av fakultetsopponenten var annars just förtegenheten när det gällde en grundläggande bestämning av revisionismen.⁴⁷ Och även när begreppet sammanfattas i de politiska sammanhangen blir man inte så mycket klokare. Ta t.ex. denna bestämning. ”Revisionism är kort och gott en avvikelse från den revolutionära kommunismen, d.v.s. marxismen-leninismen.”⁴⁸ Visst var det kort men knappast gott.

I ett annat vetenskapligt arbete från denna tidsperiod – Ekonomisk tillväxtteori och ekono-

⁴¹ *Arbetarbladet* 28/2 1970.

⁴² *Aftonbladet* 23/6 1970.

⁴³ *Tiden* nr 5/1970 s.289-295.

⁴⁴ *Tiden* nr 10/1970 och Gunnarssons kontrareplik återfinns i *Tiden* nr1/1970.

⁴⁵ *Historisk Tidskrift* nr 3/1970 s. 427.

⁴⁶ Reservation i *Marxistiskt Forum* 1967.

⁴⁷ *Historisk Tidskrift* nr 3/1970 s. 420.

⁴⁸ *Clarté* nr 5-6/1968 s. 23. I ”Tal om revisionismen” från 1974 ges bl.a. en annan allomfattande men luddig bestämning: ”Revisionismen är ett uttryck för borgerlighetens inflytande inom arbetarrörelsen” s. 3.

misk historia⁴⁹ – diskuteras läget inom ekonomisk-historisk forskning och dess förhållande till ekonomisk och statistisk teori. Med Keynes och trettiotalskrisen följde ett ökat intresse för tillväxttakten i ekonomin och möjligheterna av att manipulera denna. Kapitalbildningen blev därmed en strategisk variabel. Enligt artikeln bygger samtliga borgerliga ekonomer (som sysselsätter sig med kapitalbildningens roll) medvetet eller omedvetet på Marx' analyser. Som exempel nämns Harrods tillväxtmodell⁵⁰ och vid en jämförelse med Marx' reproduktions-scheman blir slutsatsen att "Marx och Harrods tillväxtmodeller är identiska"⁵¹. Emellertid petas det in en liten brasklapp att "tolkningen av de i tillväxtmodellen ingående variabelernas natur och innebörd är (...) himmelsvid"⁵².

Denna distinktion och jämförelse som görs förutsätter att tolkningen lämnas åt sidan på det inomvetenskapliga planet. Jämförelsen förutsätter att de skilda ekonomibegreppen har samma empiriska status och är likställda ifråga om abstraktionsnivå. Vid ett utomvetenskapligt perspektiv leder jämförelsen till att Bo Gustafsson ser den marxistiska ekonomianalysen som en möjlig teori och ett möjligt angreppssätt.

Politikern Bo Gustafsson ser däremot en marxistisk utgångspunkt som den enda möjliga för att förstå det kapitalistiska samhällets rörelselagar. Samtidigt med denna "liberala" akademiska inställning deltar han i KFML vars övergripande målsättning i valet 1970 var kampen mot "femlingspartierna"⁵³, d.v.s. alla riksdagspartierna sågs som ungefär lika goda kålsupare, möjligtvis sågs VPK som farligare p.g.a. dess "förmenta" marxism.

De himlastormande åren inleds med KFML:s bildande, fortsätter med den s.k. rebellrörelsen 1968, KFML:s första valdeltagande 1970 utbrytningen till KFML(r) samma år. Tonen mildras därefter och det antagonistiska synsättet på VPK modifieras. I flera artiklar behandlas VPK:s politik och samtidigt med kritiken betonas nu de gemensamma drag som finns. En enhetsfront sågs som möjlig genom att VPK rymmer medlemmar med marxist-leninistiska utgångspunkter.⁵⁴ I en rapport från SKP:s första kongress⁵⁵ gör Bo Gustafsson ett försök till att inleda en dialog med VPK angående frågan om Sovjetunionen, arbetet på fabriker och i fackföreningarna.⁵⁶ Denna utveckling kulminerar i försöket till direkt valsamarbete med VPK och den övriga vänstern.

Den återkommande pragmatiken 1973-

Vändpunktens år blev 1973 ur ett politiskt perspektiv.⁵⁷ Trots trevarna mot VPK och trots KFML:s proklamerande till Sveriges Kommunistiska Parti blev riksdagsvalet ett fiasko. Detta togs som intäkt för att den förda linjen varit felaktig. I de stridigheter som följde stod Bo Gustafsson i centrum.⁵⁸

⁴⁹ Bo Gustafsson: "Ekonomisk tillväxtteori och ekonomisk historia", i *Ur ekonomisk-historisk synvinkel*. Festskrift tillägnad K-G Hildebrand.

⁵⁰ Redan i en rapport från en internationell ekonomisk konferens 1960 refererar Bo Gustafsson Kurt Rothschilds kommentar om Harrods tillväxtmodell som användbar i ekonomiska analyser. Den hade inte den ideologiska belastningen, vilket gjorde den användbar för exempelvis analyser av socialistiska länder och ekonomier. *Clarté* nr 4/1960 s. 25.

⁵¹ "Ekonomisk tillväxtteori ...", *ibid.* s.69.

⁵² *ibid.*

⁵³ Se *Gnistan* nr 8-9/1970.

⁵⁴ *Marxistiskt Forum* 5/1972 s. 10.

⁵⁵ Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninisterna blev på kongressen 1973 Sveriges Kommunistiska Parti, med bl.a. motiveringen att i Sverige röstar man på partier och inte förbund. Förhoppningen att nå framgångar namnvägen har även KFML(r) övertagit och betitlar sig numera som KPML(r).

⁵⁶ *Marxistiskt Forum* 5/1973 s. 1 ff.

⁵⁷ Vändpunktens år bestäms även av Bo Gustafsson till 1973, se *Zenit* nr 5/1978 s. 42. [[Som helhet är SKP ett parti som går på tomgång](#)]

⁵⁸ Denna centrumposition betingades av hans oomstridda ledande roll i teoretiska frågor men accentuerades även av att han var ordförande i den programkommission som skulle arbeta fram ett nytt partiprogram till kongressen

Diskussionerna som startades av den politiska kräftgången kom till stor del handla om synen på övriga vänsterorganisationer och demokratin under socialismen.⁵⁹ Efter det att ”vänstern” eller ”stalinisterna” segrat på partikongressen 1976 blev det bl.a. den syn som Bo Gustafsson företrätt i förhållande till VPK som klassificerades som ”högeropportunist” och som den enligt kinesisk förebild myntade ”korrigeringsrörelsen” skulle göra upp med.⁶⁰

I två artiklar från 1976 försöker Bo Gustafsson skissera sin politiska värdering av situationen i Sverige utifrån en delvis filosofisk grundval.⁶¹ Utgångspunkten består i att det existerar en *grundläggande* motsättning under kapitalismen som går mellan arbete och kapital men att under monopolkapitalismen utgörs *huvudmotsättningen* av den mellan folk och monopolkapital. Och i Stalins efterföljd slår Bo Gustafsson fast att: ”Monopolkapitalets ekonomiska grundlag, som huvudmotsättningen mellan monopolkapitalet och folk utgår ifrån, är *lagen om monopolprofit*.”⁶²

Utifrån denna ”monopol-lag” blir slutsatsen att monopolkapitalet inte bara suger ut arbetarna utan även de andra icke-monopolistiska kapitalen. Följaktligen bör kommunisterna sträva efter att bilda en ”anti-monopolistisk front”. Som ett led i argumentationen konstateras även att ”fortfarande lutar det (VPK) (...) över åt arbetarklassen och folket”.⁶³

Den linje som Bo Gustafsson företräder lider nederlag och anhängarna utesluts, suspenderas eller utträder frivilligt⁶⁴ och åter börjar huvudlagen i SKP:s argumentation riktas mot ”revisionisterna” i VPK.⁶⁵

Hur ser då Bo Gustafsson i efterhand på sin verksamhet inom politiken under marxismen-leninismens fana. Idag säger han att KFML/SKP stupade på sin bristande massförankring. Tidvis var det en tragikomisk kamp ”som bara kan vara ett problem för unga oerfarna, huvudsakligen småborgerliga intellektuella”. Bo Gustafssons politiska forum i över tio år är idag ”ett parti på tomgång som består av vilseförda människor, mest ungdomar”. En avgörande subjektiv faktor till denna situation var ”när de goda krafterna i ledningen lämnade över den praktiska ledningen av partiet till sekteristiska krafter. Om de goda krafterna i ledningen axlat sitt ansvar, framför allt genom att frigöra sig för politiskt heltidsarbete i den krisartade situation som partiet befann sig” hade möjligen utvecklingen gått att vända åt annat håll.⁶⁶

1976.

⁵⁹ Den senare diskussionen om socialism och demokrati vreds på ett besynnerligt sätt till att gälla huruvida det under socialismen skulle existera ett parti eller ett flerpartisystem. Se t.ex. Bo Gustafssons artiklar i *Gnistan* nr 9, 10 och 11/1974 under den gemensamma rubriken ”Demokrati och socialism”. För motståndarsidans ståndpunkter se t.ex. den gamle stålgeten Nils Holmbergs bidrag i *Marxistiskt Forum* nr 4-5 och 6/1976 betitlat ”Enparti- eller flerpartisystem under socialismen”.

⁶⁰ Efter kongressen får t.ex. *Marxistiskt Forum* ny redaktion, nytt format och Bo Gustafsson försvinner i debatten. I redaktionens förord till det första numret efter valet nämns just Bo Gustafssons artiklar i *Marxistiskt Forum* om VPK som exempel på ”högeropportunist”, se nr 4-5/1976 s. 3.

⁶¹ Här åsyftas artiklarna ”Vad är en huvudmotsättning” del I och II i *Marxistiskt Forum* nr 2 och 3/1976. Att grundvalen kallas för filosofisk beror inte på att den är filosofisk i traditionell mening utan att man laborerar med vissa filosofiska termer utifrån Mao Tse-tungs skrifter.

⁶² *Marxistiskt Forum* 3/1976 s. 10.

⁶³ *ibid.* s. 17.

⁶⁴ I uppgörelsen med ”högern” råkar inte Bo Gustafsson inte i samma blåsväder som Sture Ring, se *Marxistiskt Forum* nr 3 och 4/1977. Men den förste får även han sin släng av slevan genom att han bl.a. är ”svåger” till den sistnämnde.

⁶⁵ Diskussionen om VPK och SAP inom SKP innefattar även en värdering av kommunisternas arbete i Tyskland under mellankrigsperioden och Stalins formel om ”kompromisspartier”. Bo Gustafsson företräder tesen att: ”Tysklands kommunistiska partis historiska erfarenheter från mellankrigsperioden är lärerika. Det är främst fråga om negativa erfarenheter.” *Marxistiskt Forum* nr 8/1975 s. 19 [se artikelsamlingen [Debatt: Kampen mot nazismen i Tyskland](#)]. Medan motståndarna vidhåller Komintern-linjens ofelbarhet och apropå det nutida VPK uppbragt frågor: ”Vari skulle det socialdemokratiska partiets eller vänsterpartiets revolutionära sida bestå?”.

⁶⁶ Se intervjun i *Zenit* 5/1978 s. 41 ff: [Som helhet är SKP ett parti som går på tomgång](#)

Idag anser Bo Gustafsson att det fruktbaraste politiska arbetet kan utföras inom socialdemokratin. Trots att löntagarfonderna ingår i den kapitalistiska reproduktionen gäller det att ta kamp för dem och att försöka genomdriva progressivast möjliga utformning.⁶⁷ Men fortfarande är läget kanske trots allt så ”att om den socialistiska målsättningen ska kunna bevaras, så måste vänstern organisera sig utanför socialdemokratin”.⁶⁸

Språngbrädan till socialismen ges inte längre av det marxist-leninistiska partiets egna proklamationer och uttalanden utan av de frågor som den dagliga livssituationen för folket ger upphov till. Vänsterns uppgift är att gripa in i dessa debatter för att hävda arbetarklassens intressen.⁶⁹ Av de tidigare återopade auktoriteterna finns bara Mao Tse-tung kvar. Lenin, Stalin ja t.o.m. den nuvarande kinesiska ledningen kan dras i tvivelsmål.⁷⁰

Bo Gustafsson har tillhört vänstern i Sverige under en tjugoförårsperiod. Från början var då socialismen oproblematiserad och det gällde enbart att visa dess överlägsenhet gentemot kapitalismen. Under den politiska kulmen i slutet av 1960-talet var tron att revolutionen i Sverige skulle inträffa inom en snar framtid i sammanhang med kolonialländernas befrielse förhärskande.

Idag är situationen annorlunda. De forna kolonialländerna håller på att bilda ett nytt kapitalistiskt block. Kapitalismen i Sverige var livskraftigare än man trodde. Socialdemokratin är fortfarande det största arbetarpartiet. De marxist-leninistiska grupperingar som uppkom på sextio-talet är i stort sett utan betydelse.

Bo Gustafsson var en av de som tydligast formulerade den tidigare nämnda synen. Han är också en av de som snabbast förmått att revidera den.

Har då denna förändring avsatt spår i den vetenskapliga produktionen? Frågan har inga enkla svar, men låt oss granska några exempel.

I en uppsats från 1976⁷¹ behandlas den nya ekonomiska historiska forskningens ställning och förtjänster. En av dess meriter är sökandet efter lagbundenheter. Inom ramen för projektet ”Orsaker till den offentliga sektorns expansion i Sverige under 1900-talet” hölls ett symposium i Uppsala kring teori- och metodproblem.⁷² I symposierapportens bokform finns en inledning av Bo Gustafsson. Han börjar med att i siffror belägga det faktiska skeendet. Därefter sker en övergång till olika teoriers möjlighet att förklara innebörden av utvecklingen som försiggår. Bevisningen leder fram till att det inom den borgerliga vetenskapen funnits behov av mer holistiska ansatser. Adolph Wagners prägel har levt vidare hos ekonomer som Galbraith och Gunnar Myrdal. Men...

”Vad vi i nuvarande situation framför allt behöver är helt enkelt en *bra allmän teori för det moderna samhällets förändring*. (...) Den teorin finns inte. Men jag tror att vi är i stånd att skissera olika möjliga uppläggningar av en sådan teori.”⁷³

Samma tema som i inledningen behandlas i en uppsats i ”Meddelande från arkiv för folkets

⁶⁷ Se t.ex. *Socialistisk Debatt* nr 5/1977 och *Zenit* nr 2 1979 där vänstern blir en ”våldigt liten vänster” om man inte inkluderar även socialdemokraterna. Något av en folkfrontsstrategi.

⁶⁸ *Zenit* nr 5/1978 s. 51.

⁶⁹ Detta att gripa in i debatten i folkets tjänst markeras även av att Bo Gustafsson efter aktiviteten i SKP sökt sig nya publiceringsforum som *Ekonomisk Debatt*, *SACO/SR-tidningen* och *Dagens Industri*.

⁷⁰ Om Bo Gustafssons värdering av den nuvarande kinesiska politiska situationen se *Ord och Bild* 5-6/1977. [[Kina efter ”de fyra”. ”Det som skapat tveksamhet är ytterst Lin Biao-affären”](#)] Kritiska omdömen om Lenin finns i *Zenit*-intervjun 5/1978 med ex. som ”Lenins borgerliga arrogans”, ”inslagen av borgerliga kunskapsideal hos Lenin”, ”Lenins politiska stil var inte heller så demokratisk” och ”Lenin är en sekterist” i jämförelse med Mao Tse-tung.

⁷¹ *Historisk Tidskrift* nr 3/1976.

⁷² ”Den offentliga sektorns expansion”, *Uppsala Studies in Economic History* 16.

⁷³ *ibid.* s. 17.

historia”.⁷⁴ I båda arbetena utgår Bo Gustafsson från att det är 1900-talets starka produktionstillväxt som är en första nödvändig förutsättning för den offentliga sektorns framväxt. Av denna utveckling följer den ökade arbetsdelningen och ändrade produktionsförhållanden. Men i ”Meddelande” talas det om mervärdekvoter, kapitalets omslagstid, hur arbetskraften blir till en vara och hur den blir underställd ”kapitalets herravälde”. Det förklaras även utförligt varför staten är nödvändig som ”ideell totalkapitalist”.⁷⁵ I ”symposieboken” saknas marxistiska termer i redogörelsen och de termer som används i ”Meddelande” är placerade i referatet av Stamokap-teorin.

I Scandia pågick kring årsskiftet 1976/1977 en debatt om ekonomisk teori i förhållande till historisk forskning.⁷⁶ En av de inblandade var Bo Gustafsson och han hade blivit anklagad för att låta sitt forskningsarbete styras av modeller från ekonomisk teori. Han bemöter kritiken genom att först göra en negativ bestämning av vad modellen inte utgörs av. Den teoretiska modellen är underordnad de problem som ställs i forskningsprocessen. Inte heller bestämmer den vad förklaringen skall innehålla. Möjligtvis innebär det att den som använder sig av modeller också utgår från att en förklaring skall innehålla något om det generella i en företeelse. Men omfattningen av förklaringen är avhängigt teorins förklaringsvärde. Det är här de neoklassiska teoriernas begränsning framträder. Deras utsagor berör inte hur produktionsfaktorerna genererar ekonomisk tillväxt.

Poängen i Bo Gustafssons resonemang blir att teorier uttalar sig med olika stort förklaringsvärde, vilket innebär att neoklassiska teorier likväl som marxistiska har sitt berättigande på sin förklaringsnivå.

Att marxismen som en utlöpare av den vetenskapstradition som ser vetenskapen som icke-neutral, att det finns väsentliga sanningar som blir fördolda om man inte betraktar verkligheten ur ett bestämt perspektiv försvinner i den andra traditionen, där forskaren ses som den opartiske sanningssökaren, som skiljer agnarna från vetet.

En möjlig tolkning av Bo Gustafssons resonemang är att marxister måste ta icke-marxistisk vetenskap på blodigt allvar. Det går inte att ta en omväg förbi och tro att man den vägen upphävt den.

I de teoretiska arbetena från perioden efter 1973 visar Bo Gustafsson en stor generositet mot de modeller han tar upp till diskussion. Samtidigt som han deltar i ett elitistiskt organisations-sammanhang visar han upp ett liberalt ansikte inom den vetenskapliga världen. Med denna kluvnad har han kanske också givits början till sin syntes genom den nya politiska strategi som formulerades efter brytningen med SKP.

Å ena sidan – å andra sidan

Vetenskapsmannen och politikern Bo Gustafsson möts aldrig helt. Marxisten Bo Gustafsson framträder i sina vetenskapliga arbeten genom betonandet att vetenskapen skall söka efter generella historiska lagbundenheter, orsakerna bakom de historiska förändringarna. Han ser också konsekvent förändringarna inom ekonomin som historiens drivkraft. Det är inte heller tillräckligt med ekonomiska teorier för att förklara ekonomins förändringar. Det är på denna punkt han för in marxismen i sina vetenskapliga arbeten, i form av en holistiskt övergripande samhällsteori. Det är en holism som är oberoende av ställningstagandet till verkligheten, utan krav på förändring.

Politikern Bo Gustafsson tar däremot klar ställning. Antingen står man på arbetarklassens sida

⁷⁴ *Meddelande från arkivet för folkets historia*, nr 4/1978, ”Den offentliga sektorns historia”.

⁷⁵ *ibid.* s. 15 ff.

⁷⁶ Artiklarna i debatten utgörs av Krantz/Nilsson: ”Modeller från ekonomisk teori i historisk forskning. Fruktbar forskningsstrategi eller tvångströja?” *Scandia* häfte 2/1976, B. Gustafsson: Modeller som tvångströja, genmäle, och en kontrareplik av Krantz/Nilsson, i *Scandia* häfte 1/1977.

eller så gör man det inte. En röd tråd i hans politiska författarskap är betoningen att en revolutionär rörelse måste bygga på arbetarklassens direkta deltagande och behov. Det kan inga aldrig så utarbetade marxistiska teorier ersätta. Kanske ligger här förklaringen till att Bo Gustafsson aldrig initierat en inommarxistisk vetenskaplig debatt. Först i ett politiskt sammanhang blir det meningsfullt. Ofta betonar han att det är utifrån praxis bedömningen ska göras, inte från uttalandena. Enbart genom handling blir det sagda trovärdigt.

Tudelningen i att å ena sidan representera vetenskapen och å andra sidan stå för en riktig politik förskjuts över tiden. Allt större vikt läggs vid det vetenskapliga. "The leading star of the social scientist will after all, be what Marx called the scholar's first duty, 'to go straight for the truth, without looking to the right or left'. That the search for truth is the highest height is, of course, itself a standpoint based on a value judgment. But it is a value judgment which is in harmony both with the aims of science and with human progress."⁷⁷

När revolutionären tar miste har han inte längre framtiden på sin sida, utan han har enbart fel.

Lästips – mer av/om Bo Gustafsson

Bo G: [Bakgrunden till Kfml:s bildande - några personliga anteckningar](#) (från 1983)

[Debatt: Kampen mot nazismen i Tyskland](#) (1975)

[Mörk, Gustafsson, Eklund: Maoisterna och Sovjet – debatt](#) (1974-76)

Om SKPs kris och sönderfall:

Kjell Berglund m fl: [SKP 1980-84, ett parti i kris](#)

Per-Åke Lindblom: [Lärdomar av KFML/SKP:s sönderfall](#)

[Maoister om "m-l-rörelsens" undergång](#)

⁷⁷ *Inside or Outside the Ivory Tower? Some reflections on social science and political commitment*, s. 26.